

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

ВИРІШЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНІ SOLVING OF DEMOGRAPHIC PROBLEMS IN UKRAINE

У статті проаналізовано демографічні показники України, досліджено чинники, які їх формують. Розглянуто взаємозв'язок сучасного стану фінансування охорони здоров'я з чисельністю населення держави. Виявлено вплив екологічних проблем на демографічну ситуацію. Наведено пропозиції щодо вирішення досліджуваних проблем.

Ключові слова: чисельність населення, демографічні показники, охорона здоров'я, еміграція, природний приріст населення, екологічні проблеми.

В статті проаналізовані демографічні показники України, досліджені фактори, які їх формують. Розглянуто взаємозв'язок сучасного стану фінансування охорони здоров'я з чисельністю населення держави. Виявлено вплив екологічних проблем на демографічну ситуацію. Наведено пропозиції щодо вирішення досліджуваних проблем.

влияние экологических проблем на демографическую ситуацию. Даны предложения по решению исследуемых проблем.

Ключевые слова: численность населения, демографические показатели, здравоохранение, эмиграция, естественный прирост населения, экологические проблемы.

The article analyses the demographic indicators in Ukraine, investigates the factors that form them. The relationship between the current state of financing health care and the population of the state is considered. The influence of environmental problems on the demographic situation is revealed. The suggestions on the solution of the problems under study are presented.

Key words: population size, demographic indicators, health care, emigration, natural population growth, environmental problems.

УДК 314-044.372

Янкевич Р.А.

студент

Індустріальний інститут

Донецького національного технічного університету

Постановка проблеми. Недостатня наукова розробленість та необхідність формування цілісної моделі державного регулювання демографічного розвитку в Україні потребують дослідження питань щодо основних проблем та чинників впливу на демографічну поведінку населення і, відповідно, конкретизації завдань, напрямів та об'єктів державного регулювання для вироблення пропозицій адекватного інституційного забезпечення регулюючої діяльності у сфері відтворення населення та визначення більш ефективних способів, прийомів та засобів державного впливу на демографічні процеси. Наявність відповідних наукових розробок дасть змогу вдосконалити нормативно-правову базу державної демографічної політики та активізувати її реалізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання демографічних проблем в Україні висвітлюють у своїх наукових дослідженнях такі вчені: М.С. Дністрянський, Е.М. Лібанова, О.В. Позняк, В.М. Геєць.

Постановка завдання. Українському суспільству ніколи не бути процвітаючим та стабільним, якщо його населення не матиме відповідних умов життя для реалізації нормальної демовідтворювальної поведінки, не буде бачити перспектив для існування й розвитку кожної сім'ї та особи.

Метою наукового дослідження є визначення демографічних проблем в Україні та виявлення чинників, які спричиняють ці проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демографічні показники є визначальними чинни-

ками стабільного та безпечного розвитку країни. Вони – результат функціонування держави.

До кінця існування СРСР населення України становило 52 млн. осіб. Починаючи з 1994 р. і дотепер чисельність населення не може подолати негативний бар'єр демографічного стану України.

Сучасна демографічна ситуація в Україні кваліфікується дослідниками як гостра демографічна криза. Така оцінка заснована на результатах аналізу офіційних статистичних показників (табл. 1).

Нестабільна економічна ситуація в Україні – головна причина від'ємних показників демографії. Населення стрімко скорочується з 1994 р., а саме ці роки характеризуються розвалом економіки та падінням рівня життя населення. Бурхлива міграція населення, викликана появою можливостей вільного переміщення у межах і за межі території країни, зниження народжуваності та зростання смертності внаслідок економічних і соціопсихологічних чинників, які спричинили загальне скорочення чисельності населення України (рис. 1).

За даними інституту Геллапа, відсоток населення, задоволеного своїм рівнем життя, скоротився з 27% до 17%, а частка українців, які розглядають економічну ситуацію в країні як незадовільну, збільшилася з 62% у 2015 р. до 80% у 2017 р. [2].

Система охорони здоров'я є однією з важливих систем державної гуманітарної політики і має особливу суспільну значимість, що визнано «Основами законодавства України про охорону здоров'я», введеними в дію Постановою Верховної Ради від 19.11.1992.

На жаль, сьогодні жодне з положень «Основ», а також інші статті Конституції України щодо охорони здоров'я не виконуються через гострий дефіцит бюджетних коштів, що призвело до серйозних соціально-політичних наслідків.

Сучасний стан фінансування охорони здоров'я України за рахунок бюджету є вкрай недостатнім і не створює передумов для виконання якісної медичної допомоги в необхідних обсягах, особливо для соціально незахищених прошарків населення. Простий аналіз демонструє, що реальне бюджетне фінансування державної системи охорони здоров'я здійснюється лише на 30% від запланованого, що становить її на межі розвалу та хаосу. Водночас так званий «тіньовий ринок» медичних послуг, за даними «Соціс-Геллап» становить близько 2 млрд. дол. США на рік, що значно перевищує загальну річну суму бюджету охорони здоров'я України [3].

За фінансово-економічної кризи в країні ситуація з наданням медичних послуг населенню різко погіршилася. Загальнодоступна мережа закладів охорони здоров'я помітно регресує щодо медичних технологій, зменшується доступність безко-

штовної медичної допомоги. Через недофінансування руйнуються лікарні та поліклініки.

Стан екології в Україні за багатьма показниками є вкрай загрозливим, про що свідчать щоквартальні звіти Міністерства охорони навколишнього природного середовища. Зокрема, лише за другий квартал 2017 р. середні концентрації перевищували ГДК по пилу у 25 містах, оксиду вуглецю – у 14, діоксиду азоту – у 32, формальдегіду – у 40 містах, де проводилися систематичні спостереження за забрудненням атмосферного повітря на стаціонарних постах; спостерігалось 11 випадків високого забруднення атмосферного повітря міст України, тобто значення максимально разової концентрації забруднюючої речовини дорівнювало або перевищувало 5 ГДК м. р. Ще гірша картина зі станом поверхневих вод. За даними вже згаданого нами звіту, більшість річкових басейнів України містить нітритний азот, амонійний азот та органічні речовини (за БСК5 і ХСК). Особливо високий уміст цих компонентів зафіксовано в басейнах Західного Бугу, Дунаю та Дніпра. Джерелом надходження даних компонентів до водойм є недостатньо очищені комунально-побутові стічні води та

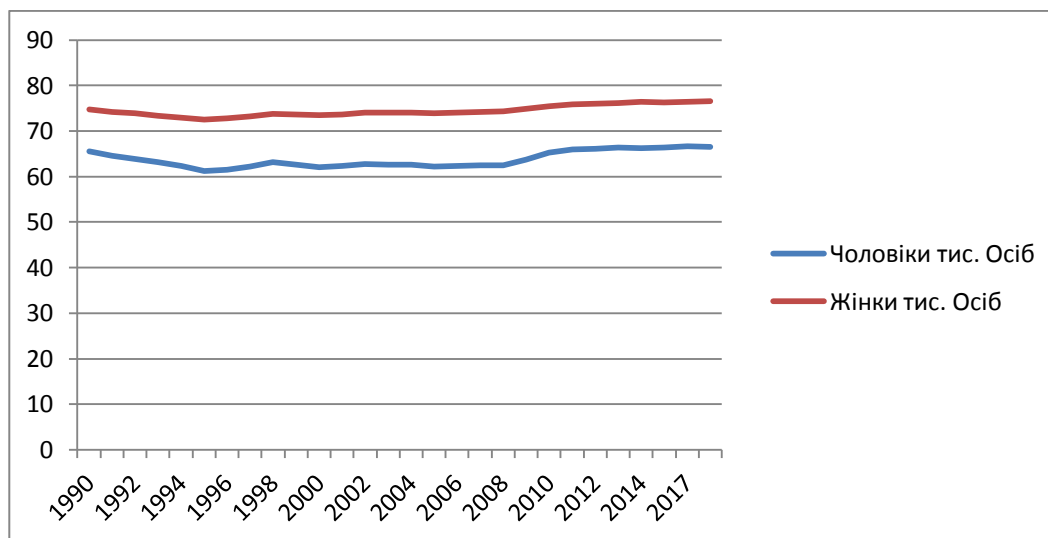

Рис. 1. Чоловіча та жіноча чисельність населення України за 1990–2017 рр.

Таблиця 1

Демографічні показники України [1]

Роки	Чисельність наявного населення	Жінки, трив. життя	Чоловіки, трив. життя	Чисельність померлих, тис. осіб	Чисельність народжених, тис. осіб	Природний приріст, тис. осіб
1990	51838,5	74,82	65,6	629,6	657,2	27,6
1995	51728,4	72,54	61,22	792,6	492,9	-299,7
2000	49429,8	73,53	62,1	758,1	385,1	-373
2005	47280,8	73,97	62,23	782	426,1	-355,9
2010	45962,9	75,5	65,28	698,2	497,7	-200,5
2015	42929,3	76,25	66,37	594,8	411,8	-183
2017	42216,8	76,6	66,51	583,6	397,0	-186,6

змиви з міських територій і сільгоспугідь. Високий уміст заліза зафіксовано у басейнах Сяну, Західного Бугу, Дунаю, Дністра, Дніпра й Південного Бугу та у прибережних морських водах України. Високий уміст фосфатів у Кременчуцькому водосховищі за найменшої відносно них сумарної концентрації мінеральних форм азоту й найбільшого вмісту завислих речовин серед дніпровських водосховищ може свідчити про значне споживання мінерального азоту фітопланктоном [4].

Отже, закономірним є той факт, що таке вкрай незадовільне антропогенне та техногенне навантаження на навколишнє природне середовище, врешті-решт, знищує саму людину. Вплив різноманітних шкідливих чинників забруднення навколишнього середовища та їх поєднання значно порушують екологічну рівновагу в системі «людина – довкілля».

І передусім у групі ризику перебувають діти, що пов'язано з незрілістю компенсаторно-приспосувальних та захисних механізмів дитячого організму до негативної дії екологічних чинників. Підтвердженням цьому є той факт, що в промислово розвинених регіонах нашої країни, де відзначається незадовільний стан довкілля, спостерігається погіршення демографічної ситуації та підвищення показників дитячої захворюваності. Україні доводиться переглядати стандарти в медицині.

Викликає занепокоєння фахівців і зростання рівня смертності населення України, за яким наша країна посідає перші місця у світі. Особливо це стосується рівня смертності чоловіків. Тривалість життя в Україні у середньому становить близько 66 років (коли у сусідній Польщі – 74 роки). Фахівці відзначають, що для України характерні істотні розбіжності смертності населення залежно від регіону.

Відповідно до цього, регіони країни можна об'єднати у три групи. До першої (з найсприятливішими показниками) належать Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області та м. Київ.

Друга група складається переважно з областей центральної частини України: Вінницької, Волинської, Житомирської, Запорізької, Київської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Харківської, Черкаської. Для другої групи характерні середні показники смертності та тривалості життя населення.

У більшості областей півдня і сходу України (третья група – Дніпропетровська, Донецька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Херсонська, Чернігівська області) параметри режиму смертності є вкрай несприятливими. Тут середня очікувана тривалість життя при народженні на 1,47 року нижча, ніж загалом в Україні; відмінності цього показника за статтю найвідчутніші; а частка тих, хто доживає до старості – найменша. Крім того, у шести областях третьої групи

за винятком Дніпропетровської та Одеської зберігається тенденція до зниження тривалості життя при народженні.

Якщо порівняти ці дані з даними вищенаведеного звіту щодо стану води, повітря, земель тощо, можемо зробити висновок: чим гірше екологічне становище в регіоні, тим вищий рівень захворюваності та смертності населення.

Атмосферне забруднення негативно впливає на кожного третього жителя України, а 28% узагалі дихають повітрям, яке є небезпечним для життя. За даними смертності від серцево-судинних хвороб, Україна ділить останнє місце в Європі з Болгарією, втричі випереджаючи розвинені країни. Поширеність хвороб серед населення протягом останніх 10 років зросла на 38%. Стан навколишнього середовища має безпосередній вплив на тривалість і якість життя людей у країні.

Саме тому в декларативних документах ВООЗ на особливу увагу заслуговують питання щодо створення таких умов навколишнього середовища, які б сприяли збереженню та зміцненню здоров'я людей, і саме на базі даного принципу має будуватися державна політика як у галузі охорони оточуючого середовища, так і регулювання демографічних процесів.

Міністерство охорони навколишнього природного середовища України розробило проект концепції національної екологічної політики на період до 2020 р. Метою концепції національної екологічної політики є стабілізація і поліпшення екологічного стану території України шляхом утвердження національної екологічної політики як інтегрованого чинника соціально-економічного розвитку держави для забезпечення переходу до сталого (екологічно збалансованого) розвитку та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування. Розроблення даного документу було зумовлене необхідністю підвищення ефективності структури управління к сфері охорони довкілля на державному та регіональному рівнях. Результатом упровадження даної концепції має стати: усунення прямого зв'язку між економічним зростанням та погіршенням стану навколишнього середовища; впровадження дієвої системи інформування населення щодо збереження довкілля, екополітики та сталого розвитку; підвищення обсягу видатків на природоохоронні цілі з державного бюджету до рівня 3% ВВП; стабілізація та подальше зменшення обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря до рівня 4,9 млн. т на рік; зменшення обсягів відведення забруднених зворотних вод до рівня 2,9 млн. м³ на рік; зменшення обсягів утворення токсичних відходів до рівня 1,5 млн. т на рік; збільшення показника заповідності до рівня 10%; створення розгалуженої екомережі та припинення втрат біорізноманіття [5].

Сучасна демографічна політика держави ґрунтується також на Концепції сімейної політики України, яка включає створення оптимальних умов для сімейно-шлюбної орієнтації молоді, необхідність перегляду чинного законодавства. Акцент даної політики зміщено в бік збільшення виплат при народженні дитини, популяризації сімейних цінностей у ЗМІ, молодіжного кредитування тощо. Разом із тим при цьому практично не враховуються екологічні чинники. Більше того, переважна більшість вищезазначених заходів носить хаотичний та безсистемний характер, а тому їх упровадження є малоефективним. Держава намагається здійснювати соціально орієнтовану політику в галузі демографії, що є обґрунтованим лише частково, адже під час реалізації такої політики зростає навантаження не лише на бюджет, а й на економіку країни, тим самим посилюючи навантаження на оточуюче середовище.

Таким чином, виходить замкнуте коло: з одного боку, ми піднімаємо соціальні пільги для того, щоб стимулювати народжуваність, з іншого – нехтуємо екологічним чинником, будуючи на території України хімічні та переробні комбінати, щоб наповнити бюджет для виплати зазначених пільг. При цьому ситуація лише погіршується (рис. 2)

Війна – один із найбільш болючих і непередбачуваних чинників. Саме вона підштовхує нас до демографічної ями.

Загалом військові дії негативно позначаються на демографічній ситуації в країні. Смертність підвищується через бойові втрати. Крім того, через стреси та напруження, пов'язані з війною, у людей частіше стаються нервові розлади. І це стосується не лише тих, хто живе безпосередньо в зоні АТО, а й людей, які живуть далеко за її межами. Все це призводить до підвищення смертності.

Додамо, що чинник війни накладається на інші погані тенденції в країні. Вона поглиблює демографічну кризу, адже в нас і до військових подій на Донбасі (ще з 90-х років) смертність перевищувала народжуваність, і кількість населення

поступово скорочувалася. За прогнозами експертів, у середині цього століття (у 50–60-х роках) населення України повинно було бути приблизно 35 млн. Але тоді ми не враховували втрату Криму й теперішні втрати через війну на сході [6].

Демографічна політика України зосереджена переважно на подоланні негативних тенденцій окремих демографічних процесів та усуненні їх негативних наслідків, аніж на створенні таких соціально-економічних умов, які б сприяли відтворенню населення більш високої якості в усіх соціальних групах. Окрім того, низка визначених «пріоритетів» мають переважно організаційний характер, а тому їх узагалі важко назвати стратегічними.

Провідними демографами-теоретиками впродовж півстоліття акцентується увага на тому, що демографічна політика може виступати ефективним інструментом цілеспрямованого впливу на демографічні процеси лише тоді, коли вона буде достатньо стабільна в своїх основних напрямках, зокрема приймаючи за масштаб часу довжину покоління [7].

Висновки з проведеного дослідження. Наслідки економічної кризи принесли велике скорочення працездатного населення країни, пов'язаного з еміграцією. Вона є наслідком низькоефективної економіки держави. Велика кількість працюючих за кордоном українців не лише заробляє гроші, а й шукає можливості залишитися жити там назавжди.

Важливу роль займають екологічні проблеми. Реальний стан справ в Україні пов'язаний із критичною екологічною ситуацією та наслідками Чорнобильської катастрофи. Ці проблеми викликають зниження народжуваності і виникнення різних патологій. У зв'язку з екологічними проблемами потрібно реформувати систему здоров'я, бо на ній негативно позначилися зміни соціально-економічних умов. У зв'язку зі старінням нації населення потребує кошти на охорону здоров'я та соціального забезпечення. Також необхідно розробити ідеологію демографічного розвитку України. Для молоді найголовніше – наявність робочих місць. Завдяки

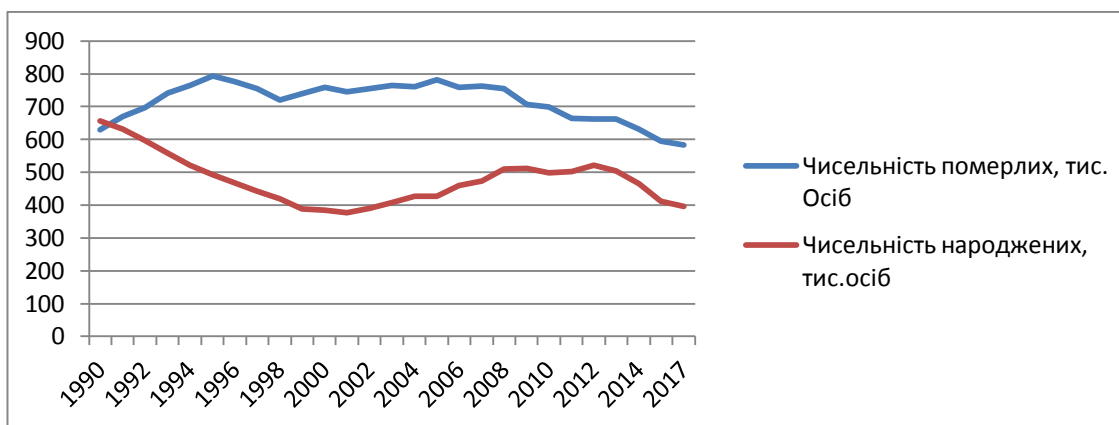

Рис. 2. Чисельність народжуваних та померлих громадян в Україні за 1990–2017 рр.

цим чинникам можна спробувати трохи змінити демографію і призупинити еміграцію населення.

Заходи Кабінету Міністрів України та місцевих органів влади, які сприяли б підвищенню рівня народжуваності та тривалості життя населення:

- гарантувати належне фінансування та виконання існуючих програм реформування системи охорони здоров'я населення;

- забезпечити повну й ефективну імунізацію дітей та підлітків; відновити практику профілактичних оглядів населення;

- вжити результативних заходів щодо запобігання поширенню таких соціальних захворювань, як туберкульоз та ВІЛ/СНІД;

- розробити і здійснити комплекс заходів щодо поліпшення умов праці з дотриманням вимог її охорони;

- сприяти створенню професійних пенсійних фондів і перенесенню на них обов'язків фінансування дострокових пенсій, підставою для яких є праця у шкідливих та тяжких умовах;

- забезпечити зменшення кількості ДТП та зниження смертності від них;

- задовольнити все населення країни (незалежно від місця проживання) якісною питною водою;

- утворити дієві механізми, які б істотно обмежили можливості надходження до торговельної мережі та підприємств громадського харчування неякісних продуктів, виготовлених із порушенням технологічних вимог, та їх реалізацію з порушенням терміну їх використання тощо [3].

Таким чином, для поліпшення цієї ситуації передусім потрібна воля уряду, тобто прийняття законів на підтримку молодих сімей, надання молодим фахівцям високооплачуваних робочих місць, розвиток економіки, припинення військових дій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Олександр Гладун, заступник директора з наукової роботи Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України. URL: <http://nk.org.ua>.

2. Державний сайт статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

3. Васильєва Л.Й. Демографічні аспекти сучасної сім'ї. Актуальні проблеми політики. 2015. Вип.1–2. С. 15–17.

4. Повідомлення Державного комітету статистики України про соціально-економічне становище України. Економіст. 2015. № 8. С. 22.

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2014 р. № 880-р «Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року».

6. Стан довкілля в Україні. Інформаційно-аналітичний огляд за 2 квартал 2016 р. / Міністерства охорони навколишнього природного середовища України.

7. Шевчук П.Є., Швидка Г.Ю. Теоретичні засади демографічної політики в Україні. Формування ринкової економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Демографічний розвиток України та пріоритетні завдання демографічної політики». К.: КНЕУ, 2016. Т. 2. С. 270–277.

REFERENCES:

1. Oleksandr Gladun, Deputy Director for Research at the Institute for Demography and Social Studies of the National Academy Sciences of Ukraine. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://nk.org.ua>

2. State site of statistics. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Vasilieva L. J. (2015) Aspekti suchasnoi simy // Aktual. probl. politiki [Demographic aspects of the modern family // Actual.policy issues] – Odessa, 15-17. (in Ukrainian)

4. Statement of the State Statistics Committee of Ukraine on the socioeconomic situation of Ukraine // Economist-2015. -№ 8. -С.22.

5. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 17, 2014 No. 880-r "On Approval of the Concept of the National Environmental Policy of Ukraine for the Period until 2020"

6. The state of the environment in Ukraine. Information analytical review for the 2nd quarter of 2016. Ministry of Environmental Protection of Ukraine.

7. Shevchuk P.E. (2016) Teoretychni zasady demohrafichnoyi polityky v Ukrayini / P. YE. Shevchuk, H. YU. Shvydka // Formuvannya rynkovoyi ekonomiky: Zb. nauk. prats' : Spets. vyp.: Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Demohrafichnyy rozvytok Ukrayiny ta pryoritetni zavdannya demohrafichnoyi polityky»

[Theoretical fundamentals of demographic policy in Ukraine/ Formation of a market economy: Zb.sciences works: Special Issue: Materials International science-practice conf."Demographic development of Ukraine and priority tasks of demographic policy"]. 270-277. (in Ukrainian)

SOLVING OF DEMOGRAPHIC PROBLEMS IN UKRAINE

Insufficient scientific development and the necessity of forming a coherent model of state regulation of demographic development in Ukraine require the study of issues concerning the main problems and factors influencing the demographic behaviour of the population.

The purpose of scientific research is to identify demographic problems in Ukraine and the factors that cause these problems.

Demographic indicators are the determining factors of a stable and safe development of the country. The current demographic situation in Ukraine is qualified as an acute demographic crisis by the researchers. The unstable economic situation in Ukraine is the main reason for negative demographic indicators.

The demographic policy of Ukraine is focused on overcoming the negative tendencies of individual demographic processes and eliminating their negative consequences, rather than creating such socio-economic conditions that would contribute to the reproduction of a higher quality population in all social groups. The consequences of the economic crisis brought a large reduction in the working age population of the country.

An important role is taken by environmental problems. Unsatisfactory anthropogenic and technogenic burden on the environment finally destroys the humanity in the end. The influence of various harmful factors of environmental pollution and their combination significantly violates the ecological balance in the system "the man – the environment".

The average life expectancy in Ukraine is about 66 years (when in neighbouring Poland 74 years). Experts note that Ukraine is characterized by significant differences in mortality rates, depending on the region.

Military actions have a negative impact on the demographic situation in the country. The war factor is superimposed on other bad trends in the country. It deepens the existing demographic crisis.

Demographic policy can act as an effective tool for purposeful influence on demographic processes only when it is sufficiently stable in its main directions, in particular, taking over the length of a generation over time.

In order to improve the situation, the will of the government is needed, that is, the adoption of laws in support of young families, the provision of high-paying jobs to young specialists, the development of the economy, and the cessation of hostilities.